

6.

De Geelgors, ambassadeur van houtkanten en trage wegen

Jacky Jacobs, voorzitter gemeentelijke MINAraad,
Bosstraat 79, B-3950 Bocholt.

Joep Fourneau, Regionaal Landschap Lage Kempen,
Grote Baan 176, B-3530 Houthalen-Helchteren.

De Geelgors is een eerder schuwe vogel die de menselijke omgeving lijkt te mijden. Alleen tijdens de winterperiode vertoont hij zich dikwijls in grote aantallen, samen met andere zaadetende vogels op maïsofslagplaatsen nabij boerenerven. Terwijl de Geelgors in de Kempen overwegend bodembroeder is (langs gracht-kanten en sloten), nestelt hij in Haspengouw vooral in struiken, boven de grond.

Reeds bij de start van de broedvogelinventarisaties in Vlaanderen in de zeventiger jaren van de vorige eeuw, stond het noordoostelijke deel van de gemeente Bocholt bekend als een gebied rijk aan kleine landschapselementen. Houtkanten bieden de Geelgors niet alleen de noodzakelijke dekking en broedgelegenheid, maar verhogen ook de diversiteit aan zaadproducerende planten en insecten die tijdens de broedperiode een groot deel van het voedsel uitmaken. Dit was dan ook één van de Limburgse bakermatten waar de Geelgors zich had weten te handhaven. Het broedgebied van deze soort ligt voornamelijk in kleinschalig cultuurlandschap met een dicht netwerk van houtkanten. Dit is het geval in Veldhoven-Kreyel, een landbouwgebied ten noordoosten van de Zuid-Willemsvaart, waar de soort tijdens de verschillende atlasprojecten talrijk aanwezig was. Ook elders in de gemeente, zoals in het weidegebied Balkerheide en aan de randen van het bosgebied van de Goolderheide, bevinden zich nog kleinere broedpopulaties. De keuze van de gemeente Bocholt om deze vogel als adoptiesoort te kiezen, was dan ook logisch.

Foto: Misjet Deeleer

Om de aanwezigheid van de Geelgors in Bocholt te bestendigen, is een goed beheer van de houtkanten in landbouwgebieden essentieel. Aanplanting of herstel van houtkanten, op diverse locaties in de omgeving van de restpopulaties, is eveneens belangrijk.

Verwezenlijkingen

Terreinacties

Voor het beheer van de houtkanten op de eigen openbare domeinen, is de gemeente Bocholt aangewezen op haar groendienst. In samenwerking met het Provinciaal Vormingscentrum voor de Landbouw werd in de negentiger jaren een eerste aanzet gegeven tot een gemeentelijk houtkantenbeheerplan. Deze plannen werden concreter toen de Vlaamse Landmaatschappij overging tot het opmaken van specifieke beheerovereenkomsten.

Met het besluit van de Vlaamse Regering van 6 juni 2008 betreffende het sluiten van beheerovereenkomsten en het toekennen van vergoedingen ter uitvoering van Verordening (Europese Gemeenschap) nr. 1698/2005 van de Raad van 20 september 2005 inzake steun voor Plattelandsontwikkeling) en het Ministerieel besluit van 11 juni 2008, was het echter niet langer mogelijk beheerovereenkomsten af te sluiten in de voorkeeperimeters van natuurreservaten. Hierdoor zijn heel wat overeenkomsten voor houtkanten komen te vervallen, voorna-

melijk in het noordoosten van Bocholt, het grootste kerngebied van de Geelgors (zie figuur 1).

Hierdoor valt het beheer van de houtkanten voor een groot deel weg in deze regio. Mogelijk kan er in afwachting van een definitieve oplossing, gezocht worden naar alternatieve financieringsmiddelen (vb. gemeentelijke subsidies in het kader van de Samenwerkingsovereenkomst tussen het Vlaams gewest en de gemeente, Provinciale Ondersteuningsovereenkomsten, projecten ingediend op het provinciale reglement voor projecten inzake het behoud van de biodiversiteit) om tijdelijk een aantal maatregelen in dit gebied te kunnen uitvoeren.

In het najaar van 2009 selecteerde de 'werkgroep Geelgors' een zestal locaties, in eigendom van de gemeente, waar landbouwers via het Limburgs Steunpunt voor Rurale Ontwikkeling werken uitvoerden, zoals achterstallig beheer van houtkanten, bestrijding van exoten en de aanplant van nieuwe houtkanten.

Communicatie

In de moderne, grootschalige landbouw kunnen kleine landschapselementen (KLE) soms een hinderlijk element zijn. De term 'KLE' krijgt dan ook vaak de invulling 'Kleine Lastige Elementen'. Vele houtkanten veranderen van uiterlijk. Enkel een bomerrij blijft over, de houtkanten versmallen, worden versnipperd of verdwijnen volledig.

Het Regionaal Landschap Lage Kempen organiseerde daarom samen met de Vlaamse Landmaatschappij een demodag houtkantenbeheer voor landbouwers in Bocholt. Op deze dag werden de historiek van houtkanten, de huidige waarde en het beheer toegelicht. Op het terrein werd heel concreet aangetoond hoe het beheer van houtkanten best dient te gebeuren.

Monitoring

Door zijn voorkeur voor het halfopen, agrarische landschap, zijn kenmerkende zang en zijn gewoonte om deze van op een hoge uitkijkpost ten gehore te brengen, is de Geelgors een relatief gemakkelijk te inventariseren soort. Bovendien is zijn territorium – met een

fusieafstand van 300 m – eerder klein (van Dijk, 2004).

Tussen beide Limburgse atlasperiodes kromp het areaal van de Geelgors aanzienlijk. Dit ging gepaard met een sterke populatieafname (Rutten, 2004). De drie Limburgse inventarisatierondes wijzen in dezelfde richting. Zowel in de tweede Limburgse als tijdens de inventarisaties voor de Vlaamse Broedvogelatlas werden significant minder territoria geteld als tijdens de eerste Limburgse atlasperiode (Stevens & Gabriëls, 2005). Na een dramatische terugval tijdens de tweede helft van de twintigste eeuw, wist de populatie Geelgors zich tijdens de negentiger jaren enigszins te stabiliseren (Rutten, 2004) en weet de Geelgors zich op de meeste plaatsen in de Vlakte van Bocholt, in Lommel en in Haspengouw te handhaven.

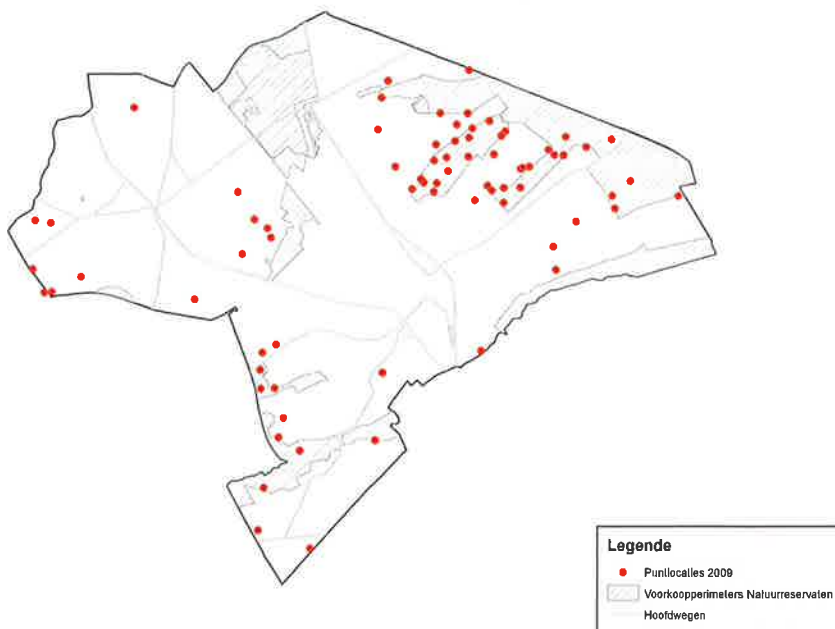
Een deel van het onderzochte gebied maakte in 2001 deel uit van een door de Vlaamse Landmaatschappij uitgevoerd monitoringsproject in functie van de ruilverkaveling Veldhoven. Binnen dat afgebakende gebied werd een achteruitgang van achttien naar veertien broedparen vastgesteld. Het feit dat er in die regio ingrijpende veranderingen in het grondgebruik hebben plaatsgevonden (verdwijnen kleinschalige landschapselementen en ver-

harding van een zandweg) zullen zeker een rol gespeeld hebben.

In 2008 telde Gilles Schouteden, in het kader van een eindwerk, de Geelgorzen in het gebied Kreyel (Schouteden, 2009). Hij telde de soort echter te laat op het seizoen, wat betekent dat niet alle waarnemingen broedende koppels zijn. In dezelfde periode tekende Anoeck Noens de houtkanten, in de zone waar de Geelgors werd geïnventariseerd, op kaart in en noteerde een aantal kenmerken van deze houtkanten (Noens, 2009). Combinatie van beide datasets toonde aan dat de samenstelling en vorm van een houtkant een rol speelt. De Geelgors heeft een duidelijke voorkeur voor structuurrijke, relatief brede houtkanten en ruige wegbermen. Bomenrijen blijken veel minder in trek te zijn dan houtkanten. Niet enkel het behoud maar ook het onderhoud van de houtkanten hebben dus een belangrijke invloed op de populatie Geelgors in een gebied. Aanwezigheid van gracht- en slootkanten met ruigten en wat struwelen zijn voor de nestlocatie belangrijk.

Bovendien lagen heel wat zangposten langs onverharde wegen, vaak op kruispunten. Mogelijk heeft de Geelgors dus een bepaalde oppervlakte zand nodig, eventueel omdat insecten, die zijn voedsel vormen in de broedtijd, zich op deze warmere plekken concentreren. Deze relatie moet echter nog verder onderzocht worden.

Tijdens de winter 2008-2009 beslisten een aantal leden van de gemeentelijke Minaraad van Bocholt om de Geelgors gebiedsdekkend te inventariseren in de gemeente. Een zestal personen, leden van Natuurpunt, landbouwers en jagers, toonden zich bereid mee te werken. Zo ontstond de 'werkgroep Geelgors' in Bo-

Figuur 1. Dit kaartje geeft de voorkeuperimeters van de natuurreservaten (versie 2008) en de locaties waar Geelgors waargenomen werd in 2009 (bron: 'werkgroep Geelgors'). In deze voorkeuperimeters kunnen geen beheerovereenkomsten van de Vlaamse Landmaatschappij afgesloten worden. In Bocholt liggen echter heel wat interessante gebieden binnen deze perimeter.

Figuur 2. Demodag houtkantenbeheer voor landbouwers die het Regionaal Landschap Lage Kempen en de Vlaamse Landmaatschappij in Bocholt organiseerde (foto: Joep Fourneau).

Foto: Regionaal Landschap Lage Kempen

cholt. Alle tellers werden opgeleid en meeegenomen op een excursie. Met behulp van een eenvoudige inventarisatiemethode, gebaseerd op de SOVON handleiding (van Dijk, 2004) bezochten deze mensen, vanaf half maart tot eind juli, minimum vijf maal (maar sommigen tot meer dan tien maal) het hen toebedeelde onderzoeksgebied. Op basis van de in 2009 door de werkgroep verzamelde gegevens, kunnen we concluderen dat er in 2009 op het grondgebied van de gemeente Bocholt, drieënzeventig zingende mannetjes (dus ook territoria/broedparen) van de Geelgors aanwezig waren. Uit figuur 3 kunnen we afleiden dat het areaal van de soort er sinds de tweede Limburgse atlasperiode (Rutten & Gabriëls, 1994) nog verder op achteruitging. Tijdens de tweede atlasperiode was nog eenenzeventig procent van de onderzochte hokken bezet. Dit percentage viel terug tot circa vijftig procent in 2009.

Kansen en knelpunten

In de toekomst kan er geëxperimenteerd worden met de aanleg van graanakkers. Hoewel er momenteel geen of nauwelijks nog graanakkers voorkomen in Bocholt, is uit experimenten in Vlaams-Brabant en Haspengouw gebleken dat deze maatregelen de overlevingskansen van de Geelgors tijdens de wintermaanden in hoge mate beïnvloeden. Gorzen en andere zaadeten- de zangvogels profiteren vooral van zomergra-

nen omdat hiervan in de winter de stoppels blijven staan. Daarin vinden de vogels schuilmogelijkheid en voedsel.

Conclusies

Op basis van de verschillende studies en onderzoeken werden door de 'werkgroep Geelgors' een aantal locaties voorgedragen waar acties voor de Geelgors wenselijk of zelfs noodzakelijk zijn. Deze locaties moeten behouden blijven en de houtkanten en wegbermen in deze gebieden moeten een aangepast beheer krijgen, vooral binnen het broedareaal van de Geelgors. De ontwikkeling van een gemeentelijk houtkanten- en bermbeheerplan loopt echter onvoorziene vertraging op, wat de huidige geschikte gebieden in gevaar brengt.

Het besluit van de Vlaamse Regering van 6 juni 2008 en de Verordening (Europese Gemeenschap) nr. 1698/2005 bemoeilijken de ondersteuning van landbouwers via beheerovereenkomsten van de Vlaamse Landmaatschappij in heel wat gebieden in Bocholt. Hiervoor moet een oplossing gezocht worden.

De gemeente zet dus best een uitgebreide sensibilisatiecampagne op het getouw om de Geelgors meer bekendheid te geven en het onderhoud van zijn leefgebied te promoten.

Hierbij kan gezocht worden naar alternatieven om toch overeenkomsten met landbouwers in de kernzones af te sluiten. Bovendien is een goede coördinatie bij het afsluiten van beheerovereenkomsten voor het inzaaien van graan- gewassen, de aanleg van akkerrandpercelen en het overwinteren van stoppelvelden nodig.

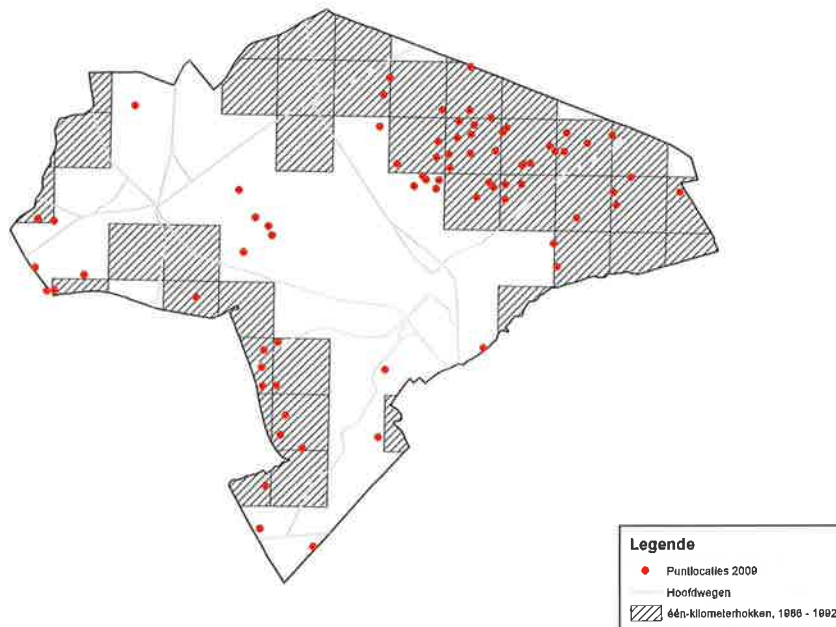
Belangrijk in de gemeente Bocholt is dat landbouwers niet alleen overtuigd worden om de houtkanten te behouden maar ook om deze te herstellen als structuurrijke houtkant en op een aantal plaatsen nieuwe houtkanten aan te leggen. Voor het herstel en heraanleggen zijn subsidies belangrijk.

Referenties

- NOENS, A., 2009. Inventarisatie houtkanten te Bocholt in functie van de Geelgors. Amerikaanse vogelkers in het bijzonder. Eindwerk Bachelor in de Agro- en biotechnologie. KHK, Geel, 70 pp.
- RUTTEN, J., J. GABRIËLS, 1994. In: GABRIËLS, J., J. STEVENS & P. VAN SANDEN. Broedvogelatlas van Limburg, veranderingen in aantallen en verspreiding na 1985: 333 - 335. LIKONA, Provinciale Vogelwerkgroep, provincie Limburg, 366 pp.
- RUTTEN, J., 2004. Geelgors. In: VERMEERSCH, G., A. ANSELLIN, K. DEVOS, M. HERREMANS, J. STEVENS, J. GABRIËLS & B. VAN DER KRIEKEN. Atlas van de Vlaamse Broedvogels 2000 - 2002: 446 - 447. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel, 496 pp.
- SCHOUTENDEN, G., 2009. Habitatvoorkeur van de Geelgors. Case study Bocholt. Eindwerk Bachelor in de Agro- en biotechnologie. KHK, Geel, 53 pp.
- STEVENS, J. & J. GABRIËLS, 2005. Broedvogels in Limburg: drie verspreidingsatlassen later. LIKONA Jaarboek Nr. 14: 56-67.
- VAN DIJK, A.J., 2004. Handleiding Broedvogel Monitoring Project (Broedvogelinventarisatie in proefvlakken). SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen, 48 pp.

Summary

The municipality of Bocholt adopted the yellowhammer (*Emberiza citrinella*), a typical bird of agricultural areas, living in shelter belts. This often means farmers have to be trained as to how to maintain these shelters. In 2009 a demonstration day was organised for interested farmers. Often compensation for the extra work to maintain these shelters or for crop losses is needed to stimulate farmers to maintain these shelters on their lands. New Flemish legislation makes it impossible to conclude agreements with farmers in the core zone of the yellowhammer in Bocholt. The last couple of years the number of yellowhammers has declined, not only in Flanders but also in Bocholt.

Figuur 3. Dit kaartje toont de hokken waar tijdens de tweede Limburgse atlasperiode Geelgorzen gevonden werden (bron: vogelwerkgroep LIKONA) en de puntwaarnemingen van de door de 'werkgroep Geelgors' uitgevoerde gebiedsdekkende telling in 2009.